

**ІНТРОДУКАВАНІ ДЕРЕВНІ ТА КУЩОВІ РОСЛИНИ В ОЗЕЛЕНЕННІ
СДУДМІСТЕЧКА УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

Мамчур Т.В.

Уманський національний університет садівництва

E-mail: mamchur-tv@ukr.net

Ключові слова: інтродукція, дерева, кущі, озеленення, гербарій.

Уманський національний університет садівництва має свою історичну цінність у підготовці фахівців у галузі сільського господарства з кваліфікації вчений агроном, біолог, лісівник, спеціаліст садово-паркового господарства та ін. На сьогодні це підготовка спеціальностей 091 «Біологія», 201 «Агрономія», 202 «Захист рослин», 203 «Садівництво і виноградарство», 205 «Лісове господарство», 206 «Садово-паркове господарство». Так сталося історично, що Головне училище садівництва, яке було засновано на базі Одеського ботанічного саду (м. Одеса) ще в 1844 р. переїхало з усім майном та рослинним матеріалом до м. Умані в 1859 р. у зв'язку із змінами кліматичних умов і його навчальною базою став Царицин сад (нині НДП «Софіївка» НАНУ).

Численний асортимент інтродукованих рослин можна перевірити за каталогами, які щороку велись в училищі та фіксувались директором і головним садівничим Царициного саду В.В. Пашкевичем, Ю.Р. Ланським (Каталог..., 1905). Училище мало надзвичайну практичну базу з вивчення, інтродукції та акліматизації рослин висаджених у Царициному саду, Грековому лісі, Білогрудівській дачі (нині НВВ «Білогрудівський ліс»), який засновано відомим ботаніком, лісоводом, другим директором училища М.І. Анненковим (1863–1875 рр.). Його ціллю було організувати навчальну, наукову і виробничу практики з облаштування об'єктів зразково-показового ведення лісового господарства для підготовки висококваліфікованих фахівців лісової галузі. Учні опановували такі фахові дисципліни як «Ботаніка», «Дендрологія», «Декоративне садівництво», «Лісівництво» та принагідно збирали гербарні зразки (Уманское..., 1910).

Дослідження рослин з інтродукції та акліматизації вивчали в умовах змін клімату в межах степової та лісостепової зон. Насіння рослин висівали у шкільки розсадників, висаджували на території парку училища з метою вивчення, використання в озелененні міста, околиць Умані й на території Київської губернії України та ін. суміжних, зарубіжжі.

На сьогодні університет підтримує та удосконалює давні традиції історичного навчального закладу. Оскільки інтродукція дерев та кущів надзвичайно підвищила кількість видового складу, їх сортів та форм і потребує впровадження в озеленення новітніх насаджень у прилеглі частини території нашого студмістечка (рис. 1.).

Під час лабораторно-практичних занять на території студмістечка студенти вивчають асортимент вищих голонасінних та покритонасінних рослин, проводять обстеження, обрахунки та спостерігають як рослини почувають у ці дні змін клімату (як перезимували, який мають приріст, наявність цвітіння та репродукції та ін.). В свою чергу висаджені рослини дендрофлори є навчально-науковою базою для досліджень з вивчення фіторізноманіття, біо-екологічних особливостей, їх пошкоджень шкідниками чи то хворобами з метою застосування засобів захисту в зелених насаджень. Вони також є і окрасою в озелененні студмістечка та надають комфорт для відпочинку студентів у перервах між заняттями.

Рис. 1. Фотофіксація інтродукованих насаджень дерев, кущів в озелененні студмістечка.

У своїй праці Н.П. Голуб та ін. (2009) висвітлили перелік рослин, які зростали на території студмістечка та лісопарковій зоні ботанічного розсадника кафедри біології, на сьогодні цей асортимент дерев та кущів збережено належним чином і доповнено все новими культиварами.

Ботанічний розсадник історично згадується з устаткування училища в Умані при вивченні ботаніки, а на сьогодні його лісопаркова зона прилягає до території дендропарку «Софіївка». Зростаючі види в цій зоні досить різноманітні, є рідкісні, зникаючі та реліктові види (*Euonymus nanus* M. Bieb., *Ginkgo biloba* L., *Staphylea pinnata* L.). Ймовірно деякі інтродуценти були висаджені ще на початку 30-х років Уманського с.-г. інституту, а на сьогодні вони використовуються як навчально-наукова база для студентів університету. Студенти вивчають декоративні ознаки й можливості перспектив їх використання в озелененні при створенні садово-паркових композицій (Мамчур та ін. 2017).

Дослідження виконуються на основі польових геоботанічних популяційних і лабораторних досліджень з використанням загальноприйнятих інтродукційних методів отримання й обробки інформації. Кафедра біології приймає активну участь у міжнародному проєкті 619285-EPP-1-2020-1-FI-EPPKA2-CBHE-JP Multilevel Local, Nation- and Regionwide Education and Training in Climate Services, Climate Change Adaptation and Mitigation 15.11.2020 – 14.11.2023 та проводить дослідження інтродуцентів в насадженнях студмістечка в умовах змін клімату.

Дослідники-біологи описують видовий асортимент рослин лісопаркової зони з вивченням їх біо-морфологічних та екологічних особливосте, насіннєвого та вегетативного розмноження, розглядають елементи декоративності для використання в озелененні. Також вони формують

гербарні колекції дендрофлори та поповнюють фонди Гербарію Уманського НУС (УМ) (Мамчур та ін., 2017). Проаналізовані дендрологічні види включають два відділи Gymnosperms – *Juniperus sabina* L., *Picea abies* (L.) H. Karst., *Pinus sylvestris* L., *Taxus baccata* L., *Thuja occidentalis* L. та переважну кількість Magnoliophyta – *Acer platanoides* L., *A. tataricum* L., *Amelanchier ovalis* Medik., *Aristolochia macrophylla* Lam., *Betula pendula* Roth., *Buddleja davidii* Franch., *Calycanthus occidentalis* Hook. & Arn., *Chaenomeles speciosa* (Sweet) Nakai, *Corylus avellana* L., *C. avellana* ‘Atropurpurea’, *Cotoneaster horizontalis* Decne., *Crataegus mollis* (Torr. & A.Gray) Scheele, *Deutzia scabra* Thunb., *Eleutherococcus senticosus* (Rupr. & Maxim.) Maxim., *Exochorda racemosa* (Lindl.) Rehder., *Euonymus nanus* M. Bieb., *Forsythia suspensa* Thunb. (Vahl), *Fraxinus excelsior* L., *Hydrangea macrophylla* (Thunb.) Ser., *Juglans cinerea* L. *J. nigra* L., *Kerria japonica* (L.) DC, *Kolkwitzia amabilis* Graebn., *Liriodendron tulipifera* L., *Magnolia kobus* DC, *Malus niedzwetzkyana* Dieck. ex Koehne, *Philadelphus coronarius* L., *Prunus serrulata* Lindl., *Prunus tenella* Batsch., *Pyracantha coccinea* M. Roem., *Prunus triloba* Lindl., *Rosa canina* L., *R. rugosa* Thunb, *Rhododendron luteum* Sweet., *Rhodotypos scandens* (Thunb.) Makino, *Sambucus nigra* L., *Spiraea japonica* L.f., *S. media* Schmidt, *S. ×vanhouttei* (Briot) Zabel, *Staphylea pinnata* L., *Syringa vulgaris* L., *S. persica* L., *Tamarix gracilis* Willd., *Tilia cordata* Mill., *Ulmus laevis* Pall., *Weigela floribunda* C.A. Mey, *Wisteria sinensis* (Sims) Sweet.

Науковці університету разом зі студентами-лісниками проводять на території аналіз таксономічного складу автохтонних та інтродукованих деревних і кущових рослин. Встановлено, що серед голонасінних рослин переважають представники роду *Thuja* L. та його формового різноманіття, дещо менше рід *Picea* A. Dietr., а найменшим за чисельністю є рід *Pinus* L. Серед кущових порід переважають роди *Juniperus* L. і *Taxus* L. Видовий склад покритонасінних рослин найбільше представлений родами *Acer* L., *Aesculus* L., *Betula* L., *Corylus* L., *Fraxinus* L., *Juglans* L., *Mahonia* Nutt., *Quercus* L., *Salix* L., *Sorbus* L., *Tilia* L. та *Ulmus* L., Найбільше переважають з кущових рослин роди *Berberis* L., *Caragana* Lam., *Cornus* L., *Forsythia* Vahl., *Laburnum* Medik., *Philadelphus* L., *Spiraea* L., *Symphoricarpos* L., *Syringa* L., *Tamarix* L. та *Viburnum* L. Також наявні плодове рослини роду *Armeniaca*, *Cerasus* L., *Malus* Mill., *Morus* L., *Pyrus* L. Для покращення естетичного стану необхідно проводити формуючу, санітарну обрізки (Вітенко, 2009, Шлапак ін., 2019).

Під час обстеження зелених насаджень на території студмістечка було досліджено інтродукованих представників відділу Gymnosperms таких таксономічних родин як Ginkgoaceae, Pinaceae, Taxaceae, Cupressaceae (Мамчур, 2020) і занесено видовий склад до каталогу Голонасінних України за ініціативи науковців державного дендропарку «Олександрія» НАН України та Ради ботанічних садів і дендропарків України навесні 2021 р.

У своїй науковій праці приуроченій дослідженню та опрацюванню історичної дендрологічної колекції гербарію (2000 г.з.) у фондах Наукового гербарію Уманського НУС (УМ) висвітлено два відділи які налічують 51 родину. Найбільшу кількість гербарних зразків у колекції представлено 45 родинами відділу Angiosperms: Aceraceae, Saprifoliaceae, Fabaceae, Fagaceae, Rosaceae, Tiliaceae, Salicaceae та ін., які налічують різні роди, види та форми – ‘Atropurpurea’, ‘Aurea’, ‘Aureo-marginata’, ‘Grandiflora’, ‘Pendula’, ‘Plena’, ‘Variegata’.

Слід відмітити, що опрацьовані гербарні збори рослин були сформовані учнями училища під час проходження навчальних практик на базі Нікітського ботанічного саду (Крим) та Царициного саду (дендропарк «Софіївка»), що відмічено на рукописних етикетках або ж безпосередньо в гербарних аркушах. На сьогодні Гербарій (УМ) продовжують поповнювати студенти гербарними зразками інтродукованих рослин дендрофлори за їх місцем проживання та

експедиційними виїздами викладачів ботаніки Т.В. Мамчур та М.І. Парубок, аспірантів і любителів природи (Мамчур ін., 2017).

Внаслідок проведеного візуального обстеження загального стану інтродукованих насаджень деревних та кущових рослин, що зростають на території УНУС, в умовах змін клімату на сьогодні, подано пропозиції щодо їх реконструкції та збільшення видового і формового різноманіття. Так, за останні роки шляхом селекції рослини представників як голонасінних, так і покритонасінних мають велику кількість новітніх культиварів, що потребують збільшення їх асортименту на території та забезпечать відмінні знання студентів. Також бажано б було встановити підписи рослин з їх українськими та латинськими назвами, походженням у підмогу з вивчення таксонів.

Список літератури

Вітенко В.А., Козаченко І.В. Таксономічний склад деревних рослин адміністративної території Уманського національного університету садівництва. *Збірник наук.-техн. пр. НЛТУУ*. Львів, 2009. Вип. 23.2. С. 36-40.

Голуб Н.П., Іщук Л.П., Величко Ю.А. Декоративні рослини Уманського державного аграрного університету. Дерева, кущі, ліани: монографія. Умань: ВІЗАВІ, 2009. 207 с.

Каталог деревьев и кустарников Уманского Царицыного сада на 1905 г. Умань, 1905. №11-А. 50 с.

Мамчур Т.В. Використання видів *Gymnosperms* для озеленення студмістечка Уманського національного університету садівництва. *Пріоритетні напрямки дослідження Голонасінних у сучасних умовах*: І міжн. наук. конф. присвяч. пам'яті д.б.н. С.І. Галкіна на честь 70-річчя від дня народження (Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України (м. Біла Церква, Київська обл.), 21–22 жовтня 2020 р., Біла Церква, 2020. С. 125-130.

Мамчур Т.В., Карпенко В.П., Парубок М.І., Свистун О.В. Вчені-ботаніки Уманського національного університету садівництва та їх наукові дослідження (1921-2016): монографія. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 179–197.

Мамчур Т.В., Карпенко В.П., Парубок М.І. Історичний дендрологічний гербарій Уманського національного університету садівництва та його використання у навчально-науковому процесі. *Вісник ЧНУ «Біологічні системи»*. Т.9. Вип. 2., 2017. С. 256–263.

Парубок М.І., Мамчур Т.В. Лісопаркова зона Ботанічного розсадника кафедри садово-паркового господарства УНУС. *Проблеми збереження та збагачення рослинного різноманіття в ботанічних садах та дендропарках*: матеріали всеукр. наук. конф. присвяч. 95-тим роковинам видатного вченого, ботаніка, засновника української школи дендрологів, дійсного члена Міжнародного дендрологічного товариства у Великобританії, д.б.н., проф. Миколи Арсеновича Кохна (1923-2007) та з нагоди 100-річчя заснування Національної академії наук України (м. Умань, 20-22 листопада 2018). Умань: Видавець «Сочинський М.М.», 2018. С. 151–156.

Шлапак В.П., Тисячний О.П., Вітенко В.А., Коваль С.А., Масловата С.М. Таксономічний склад деревних і кущових насаджень Уманського національного університету садівництва. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2019, т. 29, № 7 С. 9-12.

Уманское училище садоводства и земледелия. Составлено директором училища М.Е. Сафроновым при участии преподавателей и заведующих отдельными отраслями. Санкт-Петербург, 1910. – 80 с.